

COMITETUL DEMOCRAT EVREIESC (BIHOR – ORADEA) – ÎNTRE PROMISIUNEA LOIALITĂȚII ȘI EȘUAREA ÎN TRĂDARE

Corneliu CRĂCIUN

Instalarea regimului comunist în România a fost efectul unei strategii agresive și atotcuprinzătoare. Desfășurat în afara și împotriva normelor pe care le practicase și le consolidase societatea românească interbelică (în pofida unor disfuncționalități, aceasta era o structură socială perfectibilă din punctul de vedere al democrației), procesul a surprins și i-a anihilat pe adversari și datorită implantării unor metode noi; adversarii comuniștilor erau instituții și oameni care nu fuseseră obișnuiți să lupte fără respectul minim al unor reguli acceptate, cât de cât. Partidul Comunist din România, incitat de prezența trupelor sovietice în țară și sprijinit eficient de formațiunile improvizate tocmai pentru lărgirea bazei sale de influențare și control, domina tot mai mult spațiul public: din punct de vedere politic, social, economic, ideologic și cultural. Rând pe rând, odată cu pătrunderea și cucerirea a noi teritorii ale vieții românești, se restrângea spațiul acțiunii politice normale și se producea intrarea României în cercul falsificării și al terorii. Puțin interesat de rezolvarea cu adevărat a problemelor reale și de durată ale poporului român și ale naționalităților conlocuitoare, Partidul calcula să întreprindă cele mai eficiente investiții politice, cu un rezultat imediat și palpabil; acțiunile sale erau strict și direct determinate de accesarea în zonele de control al societății românești.

În conformitate cu considerarea situației de fapt și a posibilităților de modificare a ei în avantaj propriu, Partidul Comunist a practicat investiția politică și în comunitatea evreiască din România. Relațiile dintre comuniști (componenti ai unui partid de clasă, care acționa pentru înlăturarea exploatării, a capitalului subjugator) și comunitatea evreiască din România s-au manifestat foarte puternic de-a lungul existenței sale; vezi, în acest sens, numărul mare de evrei membri ai Partidului Comunist din România, ca și sprijinul acordat aceluiși partid, în condițiile ilegalității, de importanți oameni de afaceri evrei (Max Auschnitt, spre exemplu). Conducătorii P. C. d. R. au luat în calcul disponibilitățile evreimii înspre programul și politica lor. Înainte de experiența cumplită a celui de-al doilea război mondial (împotriva evreilor se practicaseră politici rasiste, internări în lagăre, exterminare), comuniștii susținuseră, în timpul ilegalității, la comanda Moscovei, o politică antifascistă și antihitleristă (după ce, la aceeași comandă, atacaseră, ca principali dușmani ai păcii din Europa, Franța și Anglia). În orientarea publică a comuniștilor în direcția captării evreimii din România cu cauza lor, în condițiile de după 23 august 1944, au fost luate în calcul toate aceste antecedente. Având în vedere suferințele populației evreiești din cauza fascismului, părea că membrii P. C. d. R. mergeau la sigur și că investiția lor politico-morală se va dovedi profitabilă.

La 14 septembrie 1944 a fost înființat Consiliul General Evreiesc (C. G. E.), cu scopul de a asigura reprezentarea intereselor evreimii printr-un singur organism și de a-i susține, în mod unitar, doleanțele. După numai trei luni s-a desființat, deoarece reprezentanții comuniști intenționau să și-l aservească, prin atașarea lui la F. N. D. În ședința din 30 octombrie 1944, Aureliu Weiss accentua că nou-constituitul organism evreiesc nu este un

partid politic și nu se manifestă pentru vreun partid sau pentru o platformă; referindu-se la o ieșire în presă împotriva ministrului de Externe, din direcție comunistă, Asra Bercovici stabilea diferențe foarte clare de atitudine și, ca atare, se impuneau diferențe de percepție: „Protestul împotriva D-lui Ministru Buzești a dat impresia că toți evreii sunt comuniști, lucru care este greșit și dăunător pentru toată populația evreiască”¹. Așadar, prima tentativă comunistă de a intra în mediul evreiesc, de a-l controla și dirija a eșuat. În anul următor a urmat a doua, care s-a dovedit a fi realizabilă, fără să fi ajuns să transforme populația evreiască într-un apendice comunist.

Constituirea Comitetului Democrat Evreiesc s-a produs la 7 iunie 1945; a fost gândit ca un organism destinat să coaguleze în jurul unui program energiile și așteptările evreiești. Dar mai era ceva, în afara intenției declarate programatic, conform obiceiului, care definea acest nou factor de acțiune politică și socială, ce ținea de statutul său genezic - și de această proveniență nu se va putea elibera nicicând și în ea era înscris și momentul sucombării sale publice, atunci când cei care l-au creat ar fi considerat că nu mai e cazul să-l mențină în viață -: C. D. E. a fost o creație a Partidului Comunist din România.

Ședința de constituire a avut loc în prezența – deloc întâmplătoare – a lui Vasile Luca, secretar general al Frontului Național Democrat și unul dintre secretarii C. C. al Partidului Comunist, cu participarea a 66 de persoane (unele dintre ele provenind din mișcarea comunistă ilegală: M. H. Maxy, E. Calmanovici; altele având o netă orientare de stânga, procomunistă). Din motive de ocultare a dependenței de Partid și de evitare a unor conexări etnice nedorite și deranjante, C. C. nu a trimis ca reprezentant un comunist evreu de la vârful ierarhiei de partid, fie Ana Pauker sau Iosif Chișinevschi, ci l-au ales pe Vasile Luca, secui de origine.

Armand Popper și-a deschis discursul prin plasarea noului organism sub semnul democrației (toți vorbeau aceeași limbă, a democrației) în care ar urma să se dizolve toate celelalte diferențieri din evreimea românească (de apartenență socială, de categorie profesională, de orientare politică sau religioasă) și tot el a comunicat cele patru direcții în care acesta va acționa: realizarea unității forțelor democratice evreiești, sprijin pentru guvernul dr. Petru Groza, acțiunea pentru integrarea populației evreiești în viața țării, protejarea evreilor de pericolul tentativele de racolare din partea reacțiunii. (Integrate în programul de acțiune a Comitetul inițiator, acestea vor reprezenta și liniile directoare ale fiecărui Comitet regional sau local.)

Din cuvântarea lui Vasile Luca se desprind clar ideile care trebuiau promovate, prin transfer de la Partid, de către viitorul corp politico-etnic. Se instituia culpabilizarea „partidelor istorice”, pentru că acestea n-ar fi făcut altceva decât ar fi pregătit afirmarea fascismului; odată acestea fiind decretate ca periculoase, se mergea mai departe pe calea atacării lor, atrăgându-se atenția acelor membri ai comunității evreiești orientați înspre „partidele istorice” că periclitizează situația întregii evreimi (se voia, așadar, din partea obștii evreiești opțiunea politică exclusivă înspre Partidul Comunist: „Trebuie subliniat că mai sunt astăzi evrei care își îndreaptă privirile spre „istorici”, dușmanii poporului român și al populației evreiești și nu spre adevăratele forțe democratice”². Discursul său transmitea în mod răspicat respingerea ideii că problema evreiască ar fi posibilă prin crearea unui stat evreiesc, dar, atunci, poziția nu era afirmată atât de tranșant și de agresiv pe cât va fi ulterior, când violențele antisioniste vor avea forme de manifestare verbale și fizice, până la ani de condamnări îndelungi, soldate cu moartea unor lideri sioniști în închisori: „Unii

¹ Apud Hary Kuller, *Evreii din România anilor 1944-1949 – evenimente, documente, comentarii* -, Federația Comunităților Evreiești din România. Centrul pentru Studiul Evreilor din România, Editura HASEFER, București, 2002, p. 98.

² Apud Florin-Răzvan Mihai, *Organizații de masă în slujba P. C. R.: Comitetul Democrat Evreiesc, 1945-1953*, în *Arhivele totalitarismului*, XIV (2006), nr. 52-53 (3-4), p. 210. La același organism creat de Partid pentru indoctrinarea și controlul evreilor din România s-a referit și Teșu Solomovici, în *Comitetul Democrat Evreiesc – o făcătură comunistă*, în *Ziua*, nr. 4047 (29 septembrie 2007), Ediția Online.

evrei socotesc că soluția problemei evreiești este emigrarea în Palestina. Noi considerăm soluția ca nefirească. O țară nu se creează artificial. Și apoi, cei care urmăresc această soluționare cu ajutor forțat străin nu fac decât să accepte un nou imperialism”³. Spre încheiere, ca să denatureze o realitate care apărea mai mult decât evidentă, exclusă fiind independența acestui noi organism evreiesc față de interesele de partid, Vasile Luca afirma, spre intoxicare publică, absența vreunei legături dintre Partid și Comitet: „Prezența mea la această ședință nu trebuie să atribuie vreun caracter comunist Comitetului Democrat Evreiesc...”⁴. Discursul comunist se arăta, și în această circumstanță, a nu fi fost înspre relevarea adevărului, ci organizat pentru a-l ascunde, a-l denatura, din motive de strategie politică – și așa va funcționa și va prolifera decenii de-a rândul.

Dacă analizăm – chiar pe parcursul aproximativ al unui deceniu: 1944 - 1954 -, constatăm că nu au fost obținute efectele scontate inițial, pentru că, admițând ca reușite susținerea formală obținută de către Blocul Partidelor Democratice, cu ocazia alegerilor din 1946, de către evreimea din România și constituirea Comitetului Democrat Evreiesc, tentativele de subordonare a evreimii de către comuniști au fost serios și pe durată lungă, afectate și ruinate de orientarea ei majoritar sionistă.

În circumstanțele de după al doilea război mondial, după tragedia colectivă a evreimii europene, și evreii din România au avut posibilitatea de a opta pentru o alternativă: sau serveau interesele comuniste (în virtutea unei solidarități prin care mulți evrei – dintr-un motiv sau altul – aderaseră la comunism de la înființarea Partidului, ca formațiune politică legală în 1921, sau în perioada ilegalității, alții adăugându-se ulterior, fie din oportunism, fie din sinceră susținere) sau își asumau responsabilități în direcția și în spiritul mișcării sioniste și se angajau în direcțiile solicitate de construcția viitorului stat evreu. Cele două alternative politice erau ferm conturate în comunitatea evreiască din România, chiar dacă, pentru o anumită perioadă de timp, comuniștii autohtoni au privit cu îngăduință atât opțiunea sionistă, cât și, ceva mai târziu, cu relativă înțelegere crearea statului Israel, câtă vreme Moscova (cu punctul de pornire în idiosincraziile lui Stalin) nu le-a cerut să-și schimbe radical poziția. Continuale emigrări în Israel (Alia) și în număr tot mai mare demonstrau o mai mare atracție a evreilor români pentru Israel, un cămin al lor mai sigur, cu atât mai dorit cu cât se produsese Holocaustul, decât pentru comunism.

Ca o componentă a procesului de bolșevizare sau măcar de subordonare față de această tendință a evreilor din România s-a încercat tocmai prin constituirea – ca punct din programul politic al Partidului Comunist din România – a Comitetului Democrat Evreiesc. Înființarea lui s-a produs la mai puțin de un an de la evenimentele insurecționale din România anulului 1944 și la o lună de la încheierea războiului în Europa. În răstimpul acesta, lumea luase, cutremurată, cunoștință despre teroarea și masacrele întreprinse în timpul războiului împotriva evreimii, despre lagărele de exterminare, despre milioanele de victime de acolo; asistase la întoarcerea sutelor de mii de evrei deportați, care se regăseau pe vechile lor locuri cu familiile risipite sau aneantizate și deposezați de bunuri. De această tragedie colectivă au vrut să profite comuniștii, atunci când au lansat ideea unui organism politico-social al comunității evreiești din România, subordonat Partidului, prin care s-o țină sub control, s-o dirijeze în direcția intereselor lui politice, să spargă „unitatea evreiască”, pentru a separa – și aici – bogații de săraci, cei utili de cei care nu mai puteau fi utili în direcție politică. Se marșă pe ideea că evreii n-ar avea cum să nu fie receptivi la perspectiva unui program propriu (de fapt, comandat din exteriorul comunității) de acțiune, în care erau prevăzute, deopotrivă, lupta împotriva fascismului și consolidarea noii democrații, procese care le-ar fi oferit, după trauma trăită, garanția unei siguranțe a vieții și etnicității lor. Dintr-un asemenea context de explicabile așteptări, pe de o parte, și de evidente interese politice, pe de altă parte, a pornit Comitetul Democrat Evreiesc, propunând și promițând servirea

³ *Ibidem*, p. 211.

⁴ *Ibidem*, p. 212.

și protecția intereselor evreiești, acțiunea pentru reprezentarea și susținerea comunității în noile condiții din România postbelică, în rezumat loialitatea față de ea. De la acest statut asumat, a ajuns, sub controlul continuu al Partidului Comunist și sub orientarea lui discreționară, să se transforme într-un instrument al acestuia, destinat să acționeze în rândul maselor evreiești, pentru aducerea acestora la ascultarea cerută de comuniști.

În locul „unității evreiești”, întemeiate etnic, Comitetul Democrat Evreiesc propunea ideea unui „front unitar evreesc”, organizat în jurul său, susținând că această organizare ar fi singura capabilă să reprezinte interesele evreilor, să-i ferească de reacțiune și de antisemitism, să le garanteze existența fizic și spirituală. Într-un sintetic istoric al activității C. D. E., prezentat în fața Conferinței pe țară din 1946, se recunoștea dependența acestuia, prin geneză, de Partidul Comunist și intenția lui politică subsumată acestuia: „În aceste condiții politice a fost înființat din inițiativa P. C. R. Comitetul democrat Evreesc, ca o necesitate pentru orientarea politică a populației evreiești, în scopul democratizării ei și a instituțiilor sale și pentru a ajuta regimul la rezolvarea problemelor ce se puneau democratizării și reconstrucției țării ca și, deci, la rezolvarea justelor revendicări ale acestei populații”⁵.

Constituirea efectivă a Comitetului Democrat Evreiesc a avut loc la 22 iunie 1945; acest instrument al politicii comuniste în rândul evreimii din România s-a desființat în 1953, când organele de partid au considerat că existența lui nu mai avea nici un rost politic. Formal, a fost creat cu intenția de a reprezenta evreimea într-o țară care intenționa reclădirea existenței sale pe baze democratice și a sfârșit trădând interesele acesteia, devenind instrument de îndoctrinare, urmărire și terorizare a ei.

În compunerea noii formațiuni au intrat evrei care făceau parte din Partidul Comunist din România, din organizația Uniunea evreilor din România, condusă de M. Sărățeanu (desprinsă din Uniunea condusă de W. Filderman⁶), din Blocul Palestinei Muncitoare (format din organizații sioniste de stânga: Ichud, Mișmar și Poale Sion); a beneficiat de colaborarea și sprijinul „IKUF” (asociația culturală pentru promovarea limbii și literaturii idiș); Partidul Social-Democrat și-a trimis reprezentanți în Comitet cu aproape un an mai târziu, în aprilie 1946. Conducerea era asigurată de un comitet compus din 40 de membri (9 comuniști, 6 social-democrați, 9 sioniști, 9 din UER (Sărățeanu), dintre care doi comuniști și 7 independenți, iar dintre aceștia 4 erau comuniști⁷. Preponderența comunistă era evidentă în raport cu celelalte orientări.

În scurt timp, diverse categorii de evrei au aderat la C. D. E.: la 3 iulie 1945, corpul didactic al școlilor evreiești din Capitală; în aceeași lună, Comitetul Unic al fostelor detașamente de muncă obligatorie și funcționarii Comunității Evreilor. Au aderat la C. D. E. grupările democratice evreiești din Nordul Ardealului. La prima conferință pe țară, din iulie 1946, existau în provincie peste 60 de secțiuni⁸.

În stenograma ședinței de Birou Politic din 10 decembrie 1946, există o singură referire la evrei, și anume o recomandare a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej către Iosif Chișinevschi: „Tov. Iosca să consulte material pentru a da răspuns la întrebarea dacă evreii sunt sau nu o naționalitate conlocuitoare”⁹. Nu s-a găsit în fondurile consultate de Hary Kuller nici un text care să confirme preocupările lui Iosif Chișinevschi în această direcție și nici care să

⁵ Hary Kuller, *lucr. cit.*, p. 469.

⁶ Wilhelm Fildermann (1882-1963). După obținerea doctoratului în drept la Paris (1909), s-a reîntors în România, activând în cadrul Uniunii Evreilor Pământeni, al cărei președinte a devenit în 1922. În 1929, este președinte fondator al Uniunii de Comunități Evreiești. A fost apropiat de Partidul Național Liberal, pe listele căruia a fost ales deputat. În septembrie 1944, a revenit la conducerea Federației Comunităților; prin activitățile sale a imprimat manifestărilor acesteia dinamism, reușind un echilibru între tendința integraționistă și național-emigraționistă. (Hary Kuller, *lucr. cit.*, p. 104) Datorită prigoanei exercitate de autoritățile comuniste, a fost obligat să părăsească țara în martie 1948.

⁷ Hary Kuller, *lucr. cit.*, p. 469.

⁸ *Ibidem*, p. 470-471.

⁹ Apud *ibidem*, p. 465. Pe aceeași problemă, a intervenit și Alexandru Graur, în *România liberă*, II (1944), nr. 128 (24 dec.), p. 3: *Evreii sunt o naționalitate?*

conține concluziile sale.

Relația ombilicală a C. D. E. cu Partidul Comunist va fi relevată, în mod indubitabil, și de alte circumstanțe. La 26 octombrie 1948 s-a desfășurat ședința Biroului Politic al C. C. al P. M. R., consacrată, în principal, problemei evreiești. Din procesul-verbal al ședinței constatăm, pe de o parte, interesul constant acordat de partid populației evreiești din România, pentru a nu o pierde din spațiul de influențare și acțiune comunizantă, și, pe de altă parte, schimbarea radicală de atitudine față de sioniști. Vasile Luca, secretar al C. C. al P. M. R., cerea să se pună capăt colaborării cu burghezia evreiască (principiu ce a putut funcționa câtă vreme se punea problema constituirii unui front larg de luptă împotriva fascismului) și să se abordeze problema evreiască de pe poziția luptei de clasă; în acest context, reafirma sensul înființării și al funcționării C. D. E.: „Sioniștii, naționaliștii, care îndeamnă pe evrei pe o altă cale, nu mai pot participa în C. D. E. care trebuie să fie legat de Partid, un mijloc de luptă al Partidului pentru atragerea maselor evreiești”¹⁰.

Chivu Stoica insista în a se perpetua ideea că formațiunea trebuie utilizată, pe mai departe, ca „un instrument al Partidului” și solicita, în mod expres, intrarea în țară a ajutoarelor americane pentru evrei. Iosif Rangheț era la fel de dur și de exclusivist: „Propune o campanie politică de demascare a sioniștilor, lichidarea *Joint*¹¹-ului și o campanie pentru încadrarea în muncă a evreilor săraci”. Intransigentă s-a arătat și Ana Pauker, încercând să inculce în conștiința celor prezenți ideea conspirației în spatele ajutorului american: „Arată că *Joint*-ul nu este numai o organizație de spionaj, ci că el pregătește păături de rezervă, grupe diversioniste pe care la momentul oportun, reacțiunea să le poată folosi; aparent are scopuri filantropice, dar toți cei care primesc pomana lor sunt informatori, de multe ori inconștienți”¹². Machiavelic s-a arătat și Iosif Chișinevschi, prin sugerarea să se aplice un principiu pe cât de vechi, pe atât de eficient: „...propune să combatem în general concepția sionistă, dar din punct de vedere tactic, să folosim pe unii contra altora”. Pentru a înlătura amintirea fostei colaborări cu sioniștii în cadrul C. D. E., Miron Constantinescu a propus crearea unui nou organism, cu o nouă titulatură; în problema emigrării evreilor, a arătat că poziția Partidului este împotriva emigrării, dar nu respinge dreptul la emigrare.

Concluziile i-au aparținut lui Gheorghe Gheorghiu-Dej (procesul-verbal al ședinței înregistrează în intervenția sa câteva dintre cuvintele-cheie ale propagandei de partid a epocii: *oficine, demascare, imperialism*, ca și echivalarea, fără argumente, dar suficient de periculoasă și de acceptat, prin presiune ideologică, pentru a desființa organizația și a trimite oameni în pușcării: sionism = fascism): „Cere să luăm atitudine și măsuri împotriva organizațiilor sioniste fasciste. Documentul trebuie să fie clar și în măsura în care cunoaștem activitatea lor, să spunem lucrurilor pe nume, cu atât mai mult cu cât ele sunt oficine de spionaj ale imperialismului american. Este necesar un material special de demascare a lor...”¹³.

Pentru redactarea documentului (propus de Al. Moghioroș: „un material de Partid în care să se pună în întregime problema în fața Partidului și să se dea soluții practice”), înșușit inițial de Gheorghe Gheorghiu-Dej și, ulterior, de întregul Birou, a fost desemnată o comisie compusă din Vasile Luca, L. Rădăceanu, M. Constantinescu, E. Bodnăraș și B. Feldman¹⁴.

¹⁰ Apud *ibidem*, p. 459.

¹¹ JOINT – Joint Distribution Committee, organizație filantropică evreiască, cu un rol major în ajutorarea populației evreiești, după al doilea război: hrană, îmbrăcăminte, medicamente, școli, ateliere, instituții comunitare, case de credit și în sprijinirea primelor valuri de Alia. Fonduri însemnate au fost orientate și înspre populația neevreiască. Pentru detalii, v. Liviu Rotman, *Evreii din România în perioada comunistă 1944-1965*, POLIROM, (Iași), 2004, p. 67-72.

¹² Apud Hary Kuller, *lucr. cit.*, p. 459.

¹³ Apud *ibidem*, p. 460.

¹⁴ Bercu Feldmann, croitor, membru al P. C. d. R. din 1934. În 1941, a fost internat în lagărul de la Târgu Jiu, ulterior a fost deportat în Transnistria, la Vapniarka. Evenimentele de la 23 august 1944, l-au găsit la închisoarea de la Caransebeș. A devenit membru al Biroului Comitetului de partid Iași. A deținut funcții de conducere în C. D. E.

La ședința Biroului Politic din 15 noiembrie 1948, când s-au reluat dezbaterile asupra acestui proiect de rezoluție, Ana Pauker a fost împotriva aprobării lui, pe motiv că Partidul numai în chestiuni fundamentale recurge la o rezoluție (că nici naționalizarea nu a fost transmisă printr-o rezoluție, ci printr-un comunicat) și că ar fi suficient dacă Biroul Politic ar lua o hotărâre; în favoarea rezoluției a fost M. Constantinescu, poziție la care s-a raliat și Gheorghe Gheorghiu-Dej, cu precizări definitive: să se evite în text chestiunile care ar putea genera discuții (ar însemna iritări, contestări), să se atace toate atitudinile naționaliste, indiferent din partea cui ar veni, să se atace atât sioniștii, cât și antisemiții. În finalul ședinței, „Biroul Politic, la propunerea tov. Gheorghiu, a hotărât să dea documentului în legătură cu problema evreească un caracter mai larg, transformându-l într-o analiză a rezultatelor muncii Partidului, într-o rezoluție în problema națională, arătându-se succesele, lipsurile, abaterile, curentele, combaterea tuturor curentelor naționaliste și șovine”¹⁵. Materialul a fost publicat în *Scânteia* din 12 decembrie 1948 și preluat de către alte publicații, sub titlul *Rezoluția Biroului Politic al C. C. al P. M. R. în chestiunea națională*.

Cifre și nume

Evreimea a reprezentat, de-a lungul istoriei orașului Oradea – îndeosebi – și a județului Bihor nu element care nu poate fi considerat nesemnificativ din punct de vedere numeric, și care, categoric, a fost unul dinamic și impulsivant în ceea ce privește progresul intelectual, social-economic și comercial.

Înainte de izbucnirea celui de-al doilea război mondial, în județul Bihor, comunități de evrei se găseau la Oradea, Salonta, Marghita, Aleșd, Beiuș, Valea lui Mihai, Tileagd; deportările s-au produs din localitățile care se aflau sub regim horthyst.

Potrivit datelor înregistrate în *Recensământul general al populației României pe anul 1930*, publicat de Sabin Manuilă, în Editura Institutului General de Statistică, în 1938, volumul II, în acel an populația județului Bihor era de 510 318 locuitori: 314 109 români (61,6%), 152 942 maghiari (30,0%), 21 982 evrei (4,3%) etc. Populația evreiască era prezentă, în principal, în cele trei orașe de atunci ale județului: Oradea, Beiuș și Salonta, respectiv 15731 (15,4%).

Conform aceleiași recensământ, Oradea avea, în 1930, o populație de 82 687 de locuitori, în următoarea structură etnică: 22 412 români (27,1%), 42 630 maghiari (51,6%), 14764 evrei (17,9%)¹⁶.

Cei care au supraviețuit deportării, cei care s-au salvat aici, cei care s-au reîntors din refugiu au pus în funcțiune instituțiile comunitare, pentru a oferi sprijin reciproc, dar și pentru sutele de evrei, aflați în tranzit spre domiciliile lor și având nevoie, aici și atunci, de hrană, adăpost și de îngrijiri medicale. Pentru asistența proprie și pentru asistarea celorlalți s-au întreprins măsuri cu caracter caritativ, de susținere morală și de rezolvare a unor probleme umanitare. În acest context, obligațiile asumate de C. D. E. au vizat acțiuni urgente, implicând grupuri imense de persoane, cu probleme dintre cele mai grave, solicitând efort personal și colectiv, suport financiar, toate situate pe fundalul sărăciei și al instabilității generalizate, provocate de război.

Disponem pentru perioada de atunci de câteva situații statistice cu privire la numărul populației evreiești din Oradea, la structurarea sa socio-profesională, înregistrări firești pentru orice timp. Simpla lor prezență, ca și plasarea lor în acel timp de incertitudine și de căutare a unor minime puncte de reazem într-o societate care nu reacționa întotdeauna

¹⁵ Apud Hary Kuller, *lucr. cit.*, p. 465.

¹⁶ Vezi Ion Zănea, *Economie și societate în Bihor (de la Marea Unire la Dictatul de la Viena)*, Editura Universității din Oradea, 2007, p. 198. Față de situația înregistrată în 1930, desigur că, 14 ani mai târziu, numărul populației orădene și al evreilor orădeni erau altele, superioare primelor.

pe măsura variantelor previzibile, condamnă, în mod definitiv, involuția prin degradare a C. D. E., trădarea intereselor legitime ale evreimii și transformarea lui în instrument politic la îndemâna P. C. R./ P. M. R., pentru că, în 1947, ajunsese să întocmească liste cu evreii care au participat la demonstrația de 7 noiembrie, una dintre cele mai dragi sărbători ale comuniștilor, în cinstea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Prin gestul acesta, C. D. E. dovedea încadrarea completă și irevocabilă în practicile sistemului totalitarist impuse de autoritățile comunizante din România. Cazul C. D. E. Bihor - Oradea nu era singular, așa începuse să se procedeze peste tot în țară. Aceasta intrase într-un coșmar (falsuri, presiuni, deportări, condamnări, temnițe, execuții) din care nu avea să iasă timp de mai bine de patru decenii.

În conformitate cu situații statistice ale timpului, în septembrie 1946 numărul evreilor orădeni era de 6500¹⁷. În oraș se mai aflau evrei salvați din lagăre de exterminare, originari din alte părți: 1500 proveneau din așezări din sudul Transilvaniei, 1050 din Polonia, Ucraina și Bucovina (cei mai mulți din jurul Cernăuțiului), 500 din Budapesta.

Despre cei care s-au reîntors în Oradea sau au tranzitat prin oraș s-au păstrat două registre, consemnate de Tereza Mozes în monografia sa, oferind o imagine clară și convingătoare și asupra mișcărilor de populație, și asupra efortului comunitar remarcabil, pentru a face față acestei situații: *Catalogul persoanelor întoarse din deportare*, întocmit de Comitetul Democrat Evreiesc, și *Carte de oaspeți*, din care s-a păstrat al doilea volum, cuprinzând persoane între numerele 5941 și 11809¹⁸.

Într-un dosar pe anul 1946 se păstrează lista membrilor Comitetului Executiv al Comitetului Democrat Evreiesc Oradea-Bihor; pe unii dintre ei îi vom întâlni organizând activități în folosul obștii locale și al evreilor aflați în tranzit. Ceea ce indică faptul că exista o implicare reală și consistentă a membrilor Comitetului în soluționarea problemelor comunității și că nu era lipsită de temei considerarea acestuia ca un organism funcțional al evreimii. (Ne folosim, pentru a identifica implicarea lor umanitară și comunitară de aceeași monografie despre evreii din Oradea, semnată de Tereza Mozes.¹⁹)

- Abraham Ferenc (membru al Comitetului, chimist) – a făcut parte din conducerea Comunității neologe;

- dr. Bock Alfred (membru) – membru al Comitetului delegației neologe, care a anunțat deschiderea spre colaborarea cu Comunitatea evreiască ortodoxă;

- Deutsch Ignaz (președinte, fabricant) – a înființat „reuniunea cerșetorilor”, pentru ajutorarea celor nevoiași; a acționat pentru ridicarea Monumentului deportaților din curtea Sinagogii Ortodoxe;

- Gellisz Sandor (membru) – component al echipei DEFAB („comisia constituită pentru căutarea deportaților”), care și-a asumat rolul de a identifica și aduce acasă pe foștii deținuți din lagăre, cu dificultăți în a se deplasa; a fost președinte al Comisiei Unite de Ajutor, creată pentru coordonarea activității instituțiilor cu scopuri caritabile; după reorganizarea Spitalului evreiesc, a îndeplinit funcția de președinte al Comitetului pentru problemele spitalului;

- Grosman Odon (membru al Comitetului, comerciant) – participant la prima ședință a Comunității evreiești ortodoxe, din 24 octombrie 1944, la care au luat parte 16 persoane; a fost ales în comitetul de conducere, format din cinci persoane;

- dr. Kekskemeti Andor (vicepreședinte) – a făcut parte din conducerea Comunității neologe;

- dr. Nadai Istvan (președinte) – a făcut parte din conducerea Comunității neologe;

- Seidmann Nandor (vicepreședinte) – membru al Comunității ortodoxe; s-a implicat în refacerea Sinagogii Sion (neologă) și a îndeplinit în cadrul ei responsabilitatea de recitator

¹⁷ Tereza Mozes, *Evreii din Oradea*. Traducere: Liviu Borcea, Editura HASEFER, București, 1997, p. 246.

¹⁸ *Ibidem*, p. 241-242.

¹⁹ *passim*.

de rugăciuni; component al echipei DEFAB;

- Vadasz Pal (membru) – a activat pe tărâm social; a realizat un indicator de nume și de adrese ale evreilor din Oradea; ca președinte executiv, a făcut parte din conducerea Comisiei Unite de Ajutor.

Demersuri

În fața unei situații în care se conservau anumite atitudini fasciste și antisemite, C. D. E. din Oradea a inițiat desfășurarea unei adunări de protest a populației evreiești și, în acest scop, a înștiințat chestura din localitate că, la data de 20 iunie 1946, urma ca aceasta să aibă loc și că au fost invitate organizațiile democratice și autoritățile civile și militare. În cadrul acestei adunări a fost adoptată o moțiune, transmisă persoanelor aflate în funcții de decizie la nivel polițienesc și civil: chestor, prefect, prim-procuror.

Participanții la adunare au luat act, cu îngrijorare, de recrudescența manifestărilor antisemite și solicitau organelor responsabile să ia măsuri pentru stăvilirea acestora și pentru tragerea la răspundere a persoanelor vinovate de colportarea unor opinii cu caracter rasist. Adunarea a indicat ca un spațiu de proliferare a acestora școlile, cu participarea la această politică chiar a cadrelor didactice. În acest sens, a dat ca exemplu atitudinea directoarei de la „Liceul Sf. Ursula” din Oradea și a solicitat epurarea tuturor cadrelor didactice care procedau similar și trimiterea lor în judecată. Dintre organisme politice locale, singurele care au intervenit și respins zvonurile defăimătoare la adresa evreilor ar fi fost F. N. D. și Consiliul Politic Comunal. Într-un asemenea complex de circumstanțe, nu e surprinzător că gruparea evreiască se angaja, și cu acest prilej, să susțină, la alegerile din 19 noiembrie 1946, coaliția partidelor democrate, în care vedea o garanție a realizării aspirațiilor sale (s-a înșelat, pentru că aceasta va ignora sau va tergiversa, cât de mult va putea, rezolvările promise în scop electoral).

În același proces de eradicare a reminiscentelor antisemitismului și de evitare a recrudescenței lui, prin practicarea escamotării rănilor și vinovaților din trecut, la 3 septembrie 1947, s-a atras atenția, solicitându-se intervenția forului superior de la București, asupra necesității de a se rezolva, în spirit democratic și umanitarist, cazul Ronai Francisc-Ferenc. În timpul funcționării ghetoului din Oradea, acesta a fost în serviciul conducătorilor fasciști ai orașului și a participat la actele de teroare îndreptate împotriva evreilor. Datorită acestei conduite, vinovăția lui fiind evidentă, după eliberarea orașului i s-a refuzat angajarea ca antrenor al echipelor de fotbal din localitate; ulterior, a fost primit în această funcție de către Federația Română de Fotbal, care, probabil, nu avea informații despre trecutul lui. În fața acestei deturnări a unei situații care trebuia să rămână morală, C. D. E. a hotărât să expedieze câte o telegramă de protest unor autorități pe linie sportivă de la nivel național.

Comitetul a intervenit și în problemele pe cât de grave, pe atât de obligatorii de îndeplinit, ale pedepsirii criminalilor de război, în cadrul proceselor desfășurate local. La 3 iulie 1947, organizația Bihor - Oradea s-a adresat centrului din București pentru a întreprinde măsuri urgente în vederea finalizării verdictelor date de Tribunalul Poporului din Cluj. Se solicita, luându-se în seamă existența unui acord relativ la schimbul și extrădarea criminalilor de război între România și Ungaria și întărirea pozițiilor democratice (de fapt, prosovietice) din Ungaria, trimiterea în România a celor 320 de criminali condamnați în contumacie și aflați, la data respectivă, pe teritoriul țării vecine. Între aceștia se afla și un fost consilier municipal din Oradea, domiciliat în Miskolc, de acțiunile căruia s-a legat teroarea dezlănțuită aici împotriva evreilor și care s-a făcut vinovat de moartea câtorva sute dintre ei.

În zilele de 1 și 2 iunie 1946, a avut loc Conferința evreimii din Ardealul de Nord. În cadrul ei s-a protestat împotriva deciziei guvernului român de a trece sub controlul C. A. S.

B. I.²⁰ averile evreilor care nu s-au întors din deportare. S-a considerat că, printr-un asemenea procedeu, proprietățile victimelor au fost asimilate cu averile inamicilor. Pornind de la o astfel de realitate, Conferința a decis să se adreseze Ministerului de Justiție întâi, altor foruri competente, pentru emiterea unui decret-lege, care să prevadă, în mod expres, că averile evreiești nu intră sub competența C. A. S. B. I. Pentru convingerea autorităților române, se făcea apel la exemplul Ungariei, unde a fost luată o astfel de decizie, prevăzându-se, totodată, că averile evreilor neîntorși din lagăre vor trece în proprietatea Comunității.

Pentru rezolvarea problemei averilor evreilor morți în lagărele de deportare, pentru care nu existau acte oficiale de deces, printr-un memoriu înaintat primului-ministru, dr. Petru Groza, cu ocazia unei vizite a acestuia în oraș, la 12 mai 1946, s-a propus să se recurgă la procedeu de declarare a morții prezumate prin declarațiile a trei martori; în felul acesta, s-ar facilita procesul de atribuire a averilor evreiești, rămase în urma celor neîntorși din deportare și despre care se știa că au murit, către obștea evreiască, aceasta utilizând fondurile pentru redresarea economică și morală a celor reveniți și care s-au găsit fără mijloace de subsistență.

Un tratament discriminatoriu a reclamat și Comitetul din Tinca. Odată cu înaintarea procesului-verbal de constituire a organizației, s-au transmis și opiniile membrilor în ceea ce privește situația evreilor. Se reclama faptul că, la doi ani de la evenimentele de la 23 august 1944 („faimoasa ziua”; este în această formulare și ironie, și amărăciunea provocată de înșelarea unor așteptări legitime; ds. 2, f. 118), nu s-a produs repunerea în drepturi a evreilor, problemele lor fiind deplasate între diferitele articole ale decretelor 607 și 647. Cererile lor erau prezentate cu atât mai îndreptățite, cu cât revendicări similare ale cetățenilor maghiari ar fi fost rezolvate.

În preajma alegerilor din 1948, printr-o adresă înaintată forului superior la 23 februarie 1948, Comitetul local orădean semnală o situație care nu fusese favorabilă populației evreiești din Ardealul de nord (fostul teritoriu cedat Ungariei în 1940), în sensul că evreii din această parte a țării nu avuseseră nici un reprezentant în forul legislativ. După revenirea acestui teritoriu la România, în faza premergătoare alegerilor din 1946, Comitetul a solicitat ca în noul Parlament (rezultat în urma acestor alegeri, în care C. D. E. a sprijinit B. P. D., contra unor promisiuni ale acestuia, rămase neîndeplinite) să se asigure reprezentarea parlamentară a evreimii din acest teritoriu, ceea ce, din „motive superioare”, nu s-a putut realiza, cu toate că problemele evreimii de aici (deportări, lagăre) erau și altele decât ale coreligionarilor din Transilvania de sud și din Vechiul Regat. Iar reprezentanții evrei aleși în Parlamentul de după alegerile din 19 noiembrie 1946 nu au reușit să ajungă în această parte a țării, astfel că probleme și așteptări au rămas neîmpărțășite și nerezolvate. Pe baza acestor experiențe trecute se solicita să se asigure un loc pentru reprezentarea populației evreiești din teritoriul care fusese cedat Ungariei și revenise la România.

Actul naționalizării din 11 iunie 1948 a creat și pentru comunitatea evreiască probleme grave, printre care și aceea a clădirilor intrate în patrimoniul statului. Punerea precipitată în aplicare a dispozițiilor legii, fără nici un fel de luare în seamă a realităților, aplicarea prevederilor cu încălcarea, în unele cazuri, flagrantă a legalității au creat nemulțumiri în rândurile populației evreiești, care s-a văzut deposedată de proprietăți care aparțineau fondului comunitar și nu însciau în prevederile legii. Astfel au fost naționalizate clădiri pentru simplul motiv că înainte vreme acolo funcționase o instituție școlară.

În unele cazuri, edificiile au rămas pe mai departe în proprietatea Comunității, iar instituțiile găzduite în acele spații au putut funcționa în continuare. Astfel, s-a întâmplat că

²⁰ CASBI – Casa de Administrare și Supraveghere a Bunurilor Inamice. Organism, aflat sub tutela Ministerului de Finanțe, înființat la 10 februarie 1945, prin Legea nr. 91 (desființat în 1948, prin Legea 228), însărcinat cu identificarea, preluarea și administrarea bunurilor inamice. Creat pentru a răspunde prevederilor Convenției de Armistițiu din 12 septembrie 1944, s-a ocupat de preluarea și administrarea bunurilor care aparțineau statelor german și maghiar, persoanelor fizice și juridice de naționalitate germană sau maghiară, persoanelor cu reședința sau sediul pe teritoriul Germaniei sau al Ungariei ori în teritoriile ocupate.

a fost naționalizat doar etajul în care fusese Liceul Evreiesc de băieți, dar nu a fost preluată de stat clădirea Comunității Neologe, ceea ce a permis ca aici să se deruleze mai departe cursurile Școlii O. R. T.²¹ În adresa din 29 august 1948, se informa forul superior din Cluj că a fost înaintată de către Comunitate o contestație, vizând recuperarea clădirii în care era adăpostit un cămin, întrucât, la data de 1 ianuarie 1948, aceasta nu mai funcționa ca spațiu școlar.

Printr-o adresă din 29 august 1948, se revenea asupra problemei eliberării livretului militar pentru tinerii evrei care fuseseră încadrați în detașamentele de muncă maghiare, ceea ce însemna că la patru ani de la momentul 23 august 1944 problema nu fusese soluționată favorabil.

Acțiuni de ajutorare

În cadrul activităților de ajutorare a celor lipsiți material, potrivit unui raport din 29 martie 1947, s-a acordat asistență celor 150 de copii evrei veniți din regiunile înfometate prin seceta prelungită.

La 4 septembrie 1947, Comitetul local a intervenit în folosul populației evreiești paupere, solicitând autorităților revenirea la o situație anterioară. Respectiv, ca urmare a unor intervenții trecute, coletele sosite din America pe adresele evreilor nevoiași din țară, conținând haine, alimente nealterabile și medicamente nu fuseseră supuse taxelor vamale. Aceasta a făcut posibil ca și cetățenii săraci să beneficieze de ajutoarele respective. În cursul anului 1947, Ministerul de Finanțe a revocat facilitățile anterioare și a introdus, pentru primirea acestor pachete, taxe mult prea mari pentru posibilitățile financiare ale multor cetățeni. Cum aceste produse erau de strictă necesitate și nu puteau forma obiectul unor tranzacții comerciale (cu toate că vânzarea unor dintre ele ar fi putut asigura acoperirea unor minusuri financiare în alte domenii ale vieții individuale și familiale) s-a cerut abrogarea acestor dispoziții.

Memoria supraviețuitorilor

Salvați din lagărele de exterminare sau salvați, prin circumstanțe diverse, de la deportare, evreii au păstrat în memorie, cu durere, cumplitele experiențe prin care au trecut, ca și pe cei care au murit în acestea. În jurul memoriei lor se strâneau periodic, pentru că actul comemorativ al suferinței intrase în esența existenței lor. Fiecare dintre supraviețuitorii condiției de evreu avea pe cineva sau pe mai mulți care murise/ muriseră în lagăre, fiecare era marcat, prin el însuși sau prin familia lui, de experiențe tragice. Moartea și suferințele făceau parte din statutul lor existențial. De aceea, îndată ce a putut, evreimea orădeană și-a comemorat morții, printr-un act atât religios, cât și cu mai largă semnificație de reprezentare a tragediilor umane, în general.

În cadrul activităților de comemorare a victimelor evreiești organizate de C. D. E., a fost omagiată și ridicarea la luptă a evreimii din ghetoul de la Varșovia²². La 19 aprilie

²¹ ORT – Organization for Rehabilitation Through Training, organizație internațională evreiască, patronatoare a învățământului profesional. Problema calificării și recalificării evreilor (proces cunoscut și sub numele de „restratificare”) a fost în atenția și a sioniștilor (se gândeau la forța de muncă necesară pentru viitorul stat evreiesc), și a comuniștilor, dar din motive divergente.

²² La 18 ianuarie 1943, un grup de evrei, provenind din ghetoul de la Varșovia, destinați camerelor de gazare, în drum spre punctul de tranzit, având ascunse asupra lor pistoale, a deschis focul asupra soldaților SS din gardă și au dispărut. A urmat o razie în ghetou și distrugerea câtorva case evreiești. La 16 februarie 1943, Himmler a ordonat „să fie prefăcut una cu pământul ghetoul din Varșovia”. (p. 459) La 19 aprilie 1943, trupe germane au pătruns pe teritoriul ghetoul și de atunci a început lupta de rezistență a evreilor, care va dura până la 16 mai 1943. În telegrama generalului de poliție Jurgen Stroop, din 16 mai 1943, se spunea: „Numărul total

1947, în fața unei asistențe numeroase adunate în sala Teatrului Municipal, a fost organizat spectacolul cu „Cântărețul tristeții”, de Osîp Dimov, în interpretarea actorilor maghiari, închinat memoriei acelor care au căzut la Varșovia. Înainte, C. D. E. local a organizat, în cantina populară evreiască din Oradea, o întâlnire a membrilor Comunității cu reprezentanți ai conducerii Comitetului, care au vorbit despre răscola din ghetou.

În același spirit al evocării martirajului evreiesc, dar cu o altă desfășurare și un alt final, de data aceasta axându-se pe o premisă locală, a avut loc o dezbatere publică pe marginea cărții dr. Nyiszli, *Am fost medicul de autopsie pe lângă Dr. Mengele*. Interesul major suscitată de proces – în sala Teatrului din localitate au fost prezente peste 1400 de persoane – se explica și prin faptul că autorul memoriilor era un orădean²³. La sfârșitul acestui proces inedit, a fost pronunțat verdictul: cartea a fost achitată, rămânând un document al istoriei tragice a evreimii europene, dar autorul a fost sancționat moral („criticat”), pentru colaborarea sa cu medicul german.

Într-o dare de seamă din 29 martie 1947 este consemnată preocuparea pentru a eterniza memoria deportaților și a detașamentiştilor, morți în lagărele de exterminare și în grupele de muncă, prin ridicarea unui monument în curtea Sinagogii Ortodoxe.

În spiritul aceluiași manifestări comemorative s-a înscris și ceremonialul (repetat, în epocă, și în alte orașe ale țării) de înmormântare simbolică a săpunurilor cu inscripția RIF. Între practicile inumane de care erau suspectați hitleriștii a fost și aceea că în lagăre s-ar fi făcut săpunuri din grăsimea evreilor uciși. La 23 septembrie 1947, C. D. E. din Oradea comunica despre un astfel de ceremonial, în cadrul căruia au fost înmormântate 2500 de bucăți astfel inscripționate. În anii din urmă, ipoteza aceasta a fost tot mai frecvent contestată, dar, pentru perioada aceea, foarte aproape de incredibilele trădări ale esenței ființei umane, era o oroare posibilă pe lângă celelalte.

Problema detașamentiştilor

Odată cu retragerea trupelor germane și maghiare din teritoriile ocupate și cu intrarea în ele a sovieticilor, s-ar fi crezut că, măcar atunci, suferințele provocate de primele, în spatele cărora stăteau dispoziții ale autorităților rasiste corespunzătoare ar fi putut lua sfârșit. O asemenea previzibilă desfășurare logică a evenimentelor ar fi justificat aprecierea de „armată eliberatoare” acordată Armatei Roșii, suprautilizată îndeosebi în țările est-europene, care au cunoscut deplin ceea ce a însemnat, întâi, parcurgerea și, ulterior, ocuparea teritoriului lor de către soldații sovietici. Prin lipsă de reacție, au contribuit și Alianții occidentali la instituirea acestei perspective asupra armatei U. R. S. S., cu toate că realitatea tragică trăită de popoarele respective contrazicea puternic și irevocabil viziunea umanitaristă și eroicizată aplicată rușilor.

Dar nu numai față de populația civilă a țărilor în care au intrat până a ajunge în Germania, nu numai față de populația acestei țări învinse (împotriva căreia s-au comis crime oribile, anulând însăși ideea de om), și nu numai în raport cu comportamentul practicat față de militarii armatelor adversare sau ai celor care au trecut de partea lor, s-au purtat sovieticii într-un mod condamnabil, ceea ce pune sub semnul întrebării legitimitatea atribuirii de titlu de „armată eliberatoare” pentru Europa, dar și față de aceia

certificabil al evreilor arestați și exterminați se ridică la 56 065”. (p. 466) Problema este tratată și în capitolul *Sfârșitul ghetoului din Varșovia*, din Joe Haydecker, Johannes Leeb, *Procesul de la Nurnberg*. Prefață: Ioan Grigorescu. Traducere din limba germană: Adela Motoc și Ileana Bărbat-Zgarbură, Editura Politică, București, 1983, p. 449-467.

²³ Dr. Nyiszli Miklos 17 iunie 1901, Nagyvarad (atunci) – 5 (21?) mai 1956, Oradea. Deportat la Auschwitz, unde a fost asistent al dr. Iosif Mengele (supranumit „Îngerul morții”). Experiențele de lagăr le-a fixat în scris: *Dr. Mengele boncoloorvasa voltam az Auschwitz* (1947, 1994, 2004); *Am fost medic la Auschwitz* (Editura pentru Literatură, 1965; Editura Eminescu, 1971). A se vedea și Raluca Avram, *Doctor în lagărele morții*, în *Bihoreanul* din 26 septembrie 2005, Ediția Online.

care fuseseră victime ale represiunii naziste sau horthyste. Cu aceștia crește numărul masiv al nevinovaților împotriva cărora autoritățile sovietice au acționat fără nici un scrupul și împotriva acordurilor internaționale (și cu acordul tacit al aliaților occidentali)²⁴. Au căzut pradă urgiei sovietice atât populația civilă din țările unde au intrat ca „eliberatori” (inclusiv în Iugoslavia), cât și victimele teroarei antisemite. Multe dintre acestea au schimbat o detenție sau un lagăr condus de germani sau de către horthyști cu similare, instituite de sovietici.

Ca urmare a legilor rasiale adoptate, după exemplul german, și în Ungaria horthystă, asupra populației evreiești din Ungaria și din nordul Transilvaniei (anexată de Ungaria prin dictatul de la Viena, din 1940) s-au abătut nenorociri în lanț. Bărbații care erau apti pentru serviciul militar și cărora le-a fost refuzată satisfacerea acestuia, în condițiile obișnuite, din motive rasiale au fost organizați în detașamente de muncă forțată și trimiși în Ucraina. Privăți de dreptul de a fi considerați oameni, de a se apăra sau justifica, suferind de foame, de frig, de condiții insalubre, cu pericolul morții planând asupra lor continuu, pentru acești oameni singura lor șansă era să supraviețuiască până vor fi eliberați de armata sovietică. Iar când faptul acesta s-a împlinit, momentul, pentru mulți dintre evreii care fuseseră încadrați în detașamentele de muncă horthyste nu a însemnat decât continuarea coșmarului, într-un alt spațiu geografic și sub comenzi într-o altă limbă. Și nu numai cu acești evrei s-a întâmplat ceea ce era inimaginabil să se întâmple.

Dar, revenind la cei din detașamentele de muncă, constatările sunt că, în loc de a fi considerați și tratați ca victime ale fascismului, evreii din detașamentele de sub comandă maghiară (care, în nici un fel nu făceau parte și nici nu puteau fi asimilați trupelor combatante) au fost reținuți, internați și trimiși în lagăre de muncă sovietice. Unii dintre ei, lucrând în condiții dintre cele mai dificile și făcându-și cu prisosință datoria, alături de lucrători sovietici (nu cunoaștem regimul acestora, din materialele parcurse: angajați sau condamnați politic), au avut, în cele din urmă, un regim de viață acceptabil (sau îl declarau ei, ulterior, așa). Fie din convingere interioară, fie din oportunism, la venirea în România s-au prezentat contaminați de marxism-leninism, de superioritatea societății staliniene, pe care, în realitate, nu o văzuseră decât din interiorul minei, al lagărului, al fabricii și de la ședințele de îndoctrinare, opinii pe care le-au difuzat când și unde li s-a cerut. Dar nu cazurile acestea din urmă sunt cele semnificative și relevante pentru destinul evreilor detașamențiști (de a fi venit cu ideologia marxistă în sacul de eliberat), ci de relevat este, pentru tragedia umană a celui de-al doilea război mondial, perpetuarea condiției de victimă, chiar și când aceasta, în mod logic, ar fi trebuit să înceteze. Așa-zisa eliberare de către sovietici a însemnat, pentru mulți, reintrarea în coșmarul detenției, al lagărului și al muncii epuizante.

Alți evrei au avut șansa să se salveze prin schimbarea circumstanțelor de la locurile lor de muncă impusă, provocate de desfășurarea operațiunilor de pe front. S-au salvat de sub comanda maghiară și nu s-au întâlnit cu trupele sovietice, ori s-au întâlnit cu unele care nu primiseră ordine cu privire la reținerea lor.

Reînțorși în țară, reveniți la casele lor (dacă acestea le mai erau accesibile), ei au reprezentat una dintre formele dramei evreilor europeni din al doilea război mondial și o problemă care trebuia rezolvată local, înainte de rezolvarea ei în plan general. Comitetul Democrat Evreiesc – referirile noastre sunt la Oradea și Bihor – și-a înscris-o între preocupările

²⁴ Despre încălcarea deliberată, flagrantă și constantă a normelor de drept internațional de către sovietici, nu exclusiv în ce-i privește pe germani, v. Mihai Pelin, *Requiem pentru Convenția de la Geneva. O tragedie germană*, Editura PACO, 1996. Și Tereza Mozes reia, în monografia despre evreii din Oradea, exemple privind pericolul rusesc pentru evreii salvați din lagăre (p. 241): Câteva supraviețuitoare ale unui lagăr au ajuns în Cehoslovacia, într-o tabără rusească; demersurile echipei din Oradea de a le elibera au fost zadarnice; în cele din urmă, tinerele au trebuit să fugă, una câte una; câțiva deportați evrei, unii din Oradea, au fost imbarcați într-un tren rusesc, sub pretextul ducerii lor acasă, dar au fost purtați la Cernăuți, apoi în Bielorusia, de unde s-au înapoiat după patru luni.

sale importante și prioritare, cu atât mai mult cu cât nu era vorba exclusiv de evreii din Bihor, ci și de cei din alte părți, de unde fuseseră luați la muncă, prin aplicarea legilor discriminatorii. Componentii C. D. E. Bihor - Oradea au acționat în această problemă pentru a le asigura foștilor detașamențiști un minimum de condiții și un minimum de despăgubire, morală și aceasta: timpul în care evreii fuseseră înrolați forțat în detașamentele de muncă (se aveau în vedere și cei care prestaseră muncă în România) să le fie echivalat cu serviciul militar efectuat de ceilalți cetățeni ai țării, pentru că evreii n-au fost încadrați în armată nu pentru ar fi refuzat, ci pentru că le-au fost negate drepturile civile legitime. Și, cu toate promisiunile de respectare a egalității dintre cetățeni și de democratizare a societății, ca și cu toate că populația evreiască, prin C. D. E., era angajată să susțină B. P. D. la alegerile din 1946, cererile repetate ale organizației evreiești nu au fost soluționate favorabil.

În *Programul Comitetului Democrat Evreiesc*, anunțat în ședința de constituire din 7 iunie 1945, erau conținute prevederi care stipulau, în conformitate cu principiile democratice asumate de noua societate românească, măsuri de eliminare a unora dintre efectele nedreptăților comise împotriva evreilor prin legile rasiale; ele erau, de altfel, în perfect acord și cu promisiunile făcute evreilor, inclusiv de către partidele care vor câștiga, fraudulos, alegerile din noiembrie 1946. Astfel, la punctul 6/ I, se solicita: „Punerea în drepturi egale a celor care au prestat munca obligatorie la stat în timpul dictaturii legionaro-antonesciene. Orfanii și văduvele victimelor muncii obligatorii se beneficieze de toate drepturile lor în cadrul I. O. V.-ului... Echivalarea muncii obligatorii în prestarea serviciului militar și a concentrărilor”²⁵. Aceleași cereri erau valabile și pentru evreii care se aflaseră, în timpul războiului, pe teritoriul ocupat de Ungaria.

În 1946, prin Circulara nr. 5 se anunța că Marele Stat Major a propus, ca soluție de rezolvare statutului militar al unei anumite categorii de tineri, ca aceia care au fost încadrați în detașamentele de muncă obligatorie să facă un stagiul de instrucție de 2-3 luni, urmând ca, la încheierea acestuia, să fie declarați cu stagiul militar satisfăcut.

La 15 martie 1946, C. D. E. din Oradea, bazându-se pe o hotărâre luată de Conferința Regională a Ardealului de Nord, se adresa Comisiei Interaliat de Control de la București, cu rugămintea de a se interveni la autoritățile responsabile, pentru eliberarea prizonierilor aflați în lagărele de prizonieri din U. R. S. S., cetățeni evrei din România, ridicați de autoritățile fasciste pentru muncă obligatorie. Se menționa că demersurile anterioare în aceeași problemă au rămas ineficiente. Argumentele acestei legitime intervenții ar fi fost de la sine înțelese pentru orice autoritate, cu excepția celor sovietice: persoanele respective fuseseră cetățeni ai României și redeveniseră cetățeni odată cu reîncadrarea Ardealului de Nord în Țară; s-au achitat de obligațiile militare față de statul ai cărui cetățeni au fost și redeveniseră; iar în detașamentele de muncă ei erau victime.

Intervenții din partea C. D. E. Bihor - Oradea pentru repatrierea din U. R. S. S. a foștilor detașamențiști sunt regășibile și în documentele de mai târziu (1947). Tonul adresei către forul superior de la București este ferm; se cerea imperativ rezolvarea acestei probleme, prin demersuri insistente pe lângă factori considerați a fi de decizie în această privință: Comisia Aliată, Ambasada Sovietică din București, reprezentantul român pentru legături cu U. R. S. S.; se aprecia că repetarea demersurilor trebuia făcută cu atât mai mult cu cât, în ceea ce privește situația foștilor detașamențiști proveniți din Ungaria, această problemă ar fi fost rezolvată. În adresa din 4 septembrie 1947, se comunica faptul că nesoluționarea problemei detașamențiștilor ținuți prizonieri în U. R. S. S. ar întări pozițiile „reacțiunii evreiești” interne, pentru că i se dădea un argument în plus să conteste sau să infirme principiile umaniste proclamate de Uniunea Sovietică, de România și de către C. D. E. În mod real nu se poate afirma că prezența acestui element ar fi provenit din convingerea intimă a reprezentanților C. D. E. local că opoziții politici ar fi avut astfel un credit asupra lor - prin această evidențiere a unui fapt regretabil și inexplicabil la trei ani de la terminarea

²⁵ Apud Florin-Răzvan Mihai, *lucr. cit.*, p.

unui război în care evreii au fost victime -, oricum apelul la „reacțiune” era resimțit ca funcțional într-o societate în care tot ce era antisovietic sau suspicios față de sovietici era diabolizat; ca atare, orice posibilă sursă de alimentare a reacțiunii trebuia să fie retezată (sau soluționată).

La adunarea foștilor detașamențiști din 5 iunie 1947, au participat peste 250 de persoane (Comitetul de conducere a acestei organizații reprezenta un sector aparte în cadrul C. D. E. local). Între problemele abordate a fost și aceea a pregătirii condițiilor pentru primirea prizonierilor evrei care urmau să se întoarcă din U. R. S. S.; în acest scop a fost amenajat un local pentru adăpostirea lor și se preconiza înființarea unui comitet, format din rudenii ale celor care se întorceau acasă din prizonierat.

Emigrările haotice

Un fenomen semnalat și în cursul anului 1947 este acela al deplasărilor masive de evrei din celelalte regiuni ale țării (în special din Moldova), înspre granița de vest a țării, cu intenția de a trece în Ungaria și, de acolo, în Occident. Fiindcă tentativele de trecere a frontierei deveniseră, cel mai adesea, ineficiente, persoanele respective, care se întâlneau cu un control riguros la intrarea în Ungaria, erau reținute și aduse la Oradea. Venea în sarcina C. D. E. să le asigure adăpost și hrană și, cum, în fiecare zi, în situația aceasta se aflau între 10 și 40 de persoane, cheltuielile grevau sensibil bugetul Comitetului. O intervenție a C. D. E. din Oradea, din 8 mai 1947, orientată înspre B. Feldmann personal, solicita să se depună eforturi pe lângă celelalte comitete democratice și organizații evreiești, pentru a fi convinși cetățenii evrei să renunțe la astfel de încercări, sortite eșecului și punându-le în pericol viața.

Chiar dacă în acest an fenomenul nu mai prezenta cifrele alarmante din anii trecuți, el continua să îngrijoreze, de aceea, la 4 septembrie, într-o adresă a Comitetului local către Comitetul Central din București s-a revenit asupra ei. La data respectivă, în cele două orașe din apropierea graniței cu Ungaria, Oradea și Valea lui Mihai, se aflau peste 500 de persoane, care acceptaseră să se reîntoarcă la domiciliile lor. La demersurile de până atunci ale Comitetului se solicita ajutorul Centrului, pentru ca acești oameni să poată fi trimiși la casele lor, înainte de venirea iernii și înainte să se producă boli. Se prevedea ca acești inși, în disperare de cauză, să recurgă la furturi, ceea ce ar revigora atitudinile de antisemitism.

Restraticarea

În anii următori actului de la 23 august 1944, și asupra evreilor, ca și asupra întregii populații din România, au apăsător dificultăți (agravate în cazul primilor de statutul special, prin tragismul său) cauzate de presiunile economice ale războiului, de sărăcia generalizată, de efortul redresării economice, scumpete, diminuarea numărului locurilor de muncă. Pretutindeni, problema găsirii unui serviciu stabil era complicată. Evreii, care practicaseră anumite profesii în mod tradițional, se vedeau privați de această posibilitate sau limitați drastic. Iar distribuția profesională a evreilor nu era adecvată pentru acel timp și nici nu se întrezăreau căile de adaptare eficientă și rapidă. Între șomerii evrei se găseau atât persoane care aveau o calificare, cât și altele care nu avuseseră posibilitatea profesionalizării.

Din perioada aceea datează un document care constată și încearcă să identifice eventuale soluții: „Memoriu asupra situației sociale și economice a evreilor din România”²⁶. Analiza efectuată ducea la concluzia că, pentru evreimea din România, afectată profund de

²⁶ Hary Kuller, *lucr. cit.*, p. 63.

evenimentele din al doilea război mondial, ar exista două posibilități de ieșire din impas: emigrarea masivă în Palestina și restratificarea socială și profesională. În mod evident, a doua soluție era acceptabilă din orice perspectivă: atât pentru cazurile de emigrare, cât și pentru situația în care se intenționa rămânerea în țară. Întrucât restratificarea corespundea, prin faptul că pune la îndemână mână de lucru calificată, în egală măsură, unor direcții contrare: emigraționistă și asimilaționistă, preocupările pentru a cuprinde evreii în aceste procese de profesionalizare și reprofesionalizare au intrat în programele tuturor organizațiilor evreiești, de la C. D. E. la sioniști.

Din punctul de vedere al C. D. E.-ului, restratificarea asigura integrarea evreilor în așa-zisele procese de democratizare și construcție a României; în această organizare a profesionalizării evreilor, un rol util l-au îndeplinit și comunitățile.

Conform datelor furnizate de Hary Kuller, procesul de restratificare a avut rezultate evidente. Câteva cifre sunt concludente din acest punct de vedere: în 1948, au fost încadrați 1558 de evrei în 23 de cooperative meșteșugărești, din 15 localități; în același an, 450 de evrei au fost încadrați în stații de restratificare agricolă, în Transilvania de nord, unități care, la 1 iulie 1949, au fost transferate Ministerului Agriculturii și au devenit gospodării agricole de stat; în 1949, au fost încadrați în activitate productivă peste 18.052 de evrei etc²⁷.

Erau cuprinși în cursurile de restratificare, printre alții, tinerii care, fie din cauza unor dispoziții rasiste anterioare, fie din cauza vârstei, nu reușiseră să-și însușească vreo meserie.

În aceste unități și-au găsit loc de muncă și adăpost, ca și promisiunea unui viitor, foști prizonieri în U. R. S. S. U (capturați de ruși după ce fuseseră mobilizați în detașamentele de muncă obligatorie horthyste). Discursul lor politic (observabil din autobiografiile) era marcat politicește, ei raportându-se la socialism și la Partid, la Marx, Engels, Lenin și Stalin. Aveau ca reperi P. M. R. și R. P. R. și declarau ca ideal depășirea planului.

Atitudinea politică a C. D. E. în probleme ale evreimii

Cu timpul, a devenit tot mai evident rolul C. D. E. de propagator al ideologiei comuniste, al acțiunilor Partidului de comunizare a țării în mediul evreiesc, surclasând – până la anulare - problemele specifice comunității evreiești; s-a metamorfozat, de altfel conform destinației originare, în purtătorul de cuvânt al Partidului în mediul evreiesc, transmițând și judecând prin grila acestuia evenimentele din viața internă și externă.

Astfel se face că au fost justificate, cum s-a încercat să se procedeze în toată țara, inclusiv prin intermediul Bisericii, acțiunile de teroare politică comise de comuniști: spre exemplu, dizolvarea Partidului Național-Țărănesc, ca și măsurile economice, cu impact negativ asupra societății românești în ansamblul ei. Stabilizarea monetară din anul 1947 a fost prezentată ca o acțiune întreprinsă exclusiv spre binele poporului muncitor, de pe urma căreia și evreii n-ar fi avut decât de câștigat. Prezentării deformate, propagandistice a acestor chestiuni le-a fost destinată adunarea populară din 27 august 1947; aceasta nu a fost cadrul unor dezbateri, al unor interogări, ci al încercării de a impune în conștiința celor prezenți tezele de partid.

De altfel, în anul acesta politizarea C. D. E. ne apare ca totală și definitivă, puținele acțiuni săvârșite în interesul evreimii nu pot să ștergă amprenta subordonării sale față de Partid. În corespondența trimisă Comitetului, pentru a fi publicată în *Unirea*²⁸, relativă la adunarea ținută în localul cantinei populare din strada M. Fuchs nr. 2, este afirmată fără nici o rețineră, în acord cu tonul manifestărilor de acest fel din societatea românească în ansamblul ei, caracterul politic al întâlnirii; populația evreiască ar fi venit la aceasta cu

²⁷ *Ibidem*, p. 136, 137.

²⁸ Periodic al Comitetului Democrat Evreiesc.

unicul scop de a se informa în legătură cu problemele politice ale țării, care – ce-i drept – puteau fi, de la o zi la alta, tot mai surprinzătoare și nu se știa pe cine lovește. Dintre acestea, un fapt se referea direct la evrei, iar unul atingea toată populația României, în mod sensibil pe evrei, pentru că existența multora era lovită prin măsurile anunțate. Cel dintâi avea în vedere votarea, de către Parlament, a legii cu privire la criminalii de război; prin aceste prevederi, ar fi urmat să fie chemați în fața justiției și vinovații pentru pogromul de la Iași. S-a mai vorbit despre scoaterea în afara legii a Partidului Național-Țărănesc și arestarea frunțașilor acestuia, fapt ce a fost acceptat ca unul care fusese dictat de Partid. Centrul de greutate al întâlnirii – realitate vizibilă și din spațiul care i-a revenit în cadrul corespondenței – l-a ocupat însă problema stabilizării monetare. Nu a fost un dialog despre impactul acestei măsuri asupra vieții economice românești, asupra statutului și standardelor de viață, asupra evreimii, date fiind implicațiile vieții ei economico-financiare, nu au fost păreri, întrebări și răspunsuri. Ci, așa cum se va perpetua pe toată durata forțării construcției societății comuniste în România, au fost transmise, cu elogiile supradimensionate despre înțelepciunea Partidului, aprecierile emenate din birourile de propagandă ale partidului cu privire la acest act și care trebuiau însușite de către mase.

Reforma monetară din 15 august 1947 (data la care s-a aplicat, prin retragerea bancnotelor vechi și a pieselor metalice) a făcut parte din procesul de sovietizare a României, prin care s-a instituit sistemul financiar socialist, de inspirație sovietică. În istoria financiară a țării, se apreciază că reforma a avut unele elemente pozitive la nivel general: a oprit inflația și a redus cantitatea de monedă în circulație; totuși, în continuare, prețurile au continuat să urce și a fost nevoie de noi emisiuni monetare, situație care a impus altă intervenție, prin reforma monetară din 1952 (ultima din secolul XX în România, prima fusese în 1929). Ținta principală a acestei reforme a fost însă deținătorii de bani. Fiecare familie a putut să schimbe banii deținuți într-o cantitate prestabilită. Astfel unii, care depășeau suma acceptată pentru echivalare (unui leu nou îi corespundeau 20.000 de lei vechi), și-au ars banii sau, din disperare, au ales moartea. Între cei afectați se aflau și evreii, cel puțin cei angajați în activități comerciale sau care, datorită lor, ajunseseră să posede capitaluri. Ședințele de îndoctrinare pe probleme economico-financiare intenționau să-i determine să creadă ceea ce nu putea fi adevărat: că spre binele poporului a fost tot ceea ce s-a hotărât prin reforma monetară. În lucrarea sa, Hary Kuller apreciază că preschimbarea banilor a avut un efect devastator asupra evreilor²⁹.

Cu punctul de pornire în secolul anterior celui în care s-au petrecut cele două conflagrații mondiale, mișcarea sionistă primea în condițiile de după terminarea celui de-al doilea război, mai cu seamă după memoria Holocaustului, dimensiuni pe cât de noi, pe atât de fundamentale. În noile circumstanțe, dominate de destinul evreilor în timpul celui de-al doilea război, sionismul propunea un spațiu în care evreii să fie la ei acasă și, prin însăși condiția de cetățeni ai unui stat care să le aparțină integral, să aibă sentimentul și conștiința securității lor individuale și colective. În felul acesta, construcția viitorului stat Israel devenise o opțiune fundamentală pentru evrei (în special pentru evreii europeni, pentru că asupra lor se aplicase „soluția finală”, promovată de hitlerism).

În primii ani de după război, sionismul internațional – și manifestările lui locale din țările est-europene, intrate în zona de ocupație sovietică – a beneficiat din partea autorităților sovietice și a celor din țările de democrație-populară de îngăduință și susținere. Nu înțelegerea aspirațiilor evreimii spre propriul stat a îndemnat comunismul sovietic (pentru că el dădea tonul) să aprobe mișcarea sionistă, să-i îngăduie manifestările publice, cât calculul că, prin crearea statului Israel, s-ar lovi în interesele engleze în zonă, Palestina aflându-se, la data aceea, sub control britanic. Rușii scontau, prin acest act, pe o fisurare a pozițiilor engleze în Orient, ca și pe constituirea unui avanpost al comunismului și,

²⁹ „Mica burghezie evreiască, posesoare de lichidități, își pierde și bruma de avut ce reușise să agonisească după război. Mii de meseriași, comercianți etc. rămân săraci lipiți pământului”. (*lucr. cit.*, p. 377)

din aceste motive, au îngăduit mișcarea sionistă. Au negat-o abia atunci când și-au dat seama că, irevocabil, calculele lor politice nu vor avea sorti de izbândă. În consecință, au declanșat o politică antisionistă agresivă, atât pe teritoriul U. R. S. S., cât și al țărilor de democrație populară.

În 1948, Comitetul local a primit ca sarcină să efectueze un recensământ al evreilor proveniți din Bucovina. Materialul trimis din Oradea este relevant din mai multe puncte de vedere. În primul rând, documentar-istoric, pentru că înregistrează numărul evreilor bucovineni existenți în acest oraș și numărul membrilor Asociației Foștilor Deportați în Transnistria. Iar celelalte informații sunt semnificative pentru starea de spirit a acestor categorii. Implicarea lor în activitățile preconizate de C. D. E. era redusă; luau parte, în schimb, la activitățile realizate de IKUF. Ceea este cu deosebire important, din punctul de vedere al viziunii asupra destinului lor, este semnalarea unui simulacru de loialitate față de R. P. R. și opțiunea masivă pentru emigrare (se aprecia la 95 procentul acelor care erau în așteptarea emigrării în Palestina). Vizând participarea lor viitoare la Alia, ei refuzau orice propunere de încadrare în muncă; probabil se gândeau că acceptarea unui loc de muncă ar fi echivalat cu asumarea unui contract (moral) de rămânere. În textul respectiv, deopotrivă constatare, comentariu și delatațiune, se aprecia că aceste persoane, atașate profund și iremediabil, ideii de emigrare, nu admiteau în nici un fel să se lase convinse să renunțe la viitorul rezervat emigranților, pentru a-l accepta pe cel oferit de comuniști. Ca în orice discurs tipic comunist, și în acesta se ajungea la condamnarea acelor care înțelegeau să aibă dreptul de a se exprima liber în ceea ce privea viitorul lor și să nu-l accepte pe cel care venea ca o comandă de partid: „... avem de a face cu elemente complet complet inraite, ce nu înțeleg schimbarea vremii și nu vor sub nici o formă să se incadreze în munca”. E posibil ca autorul informării să nu fi sesizat semnificația politică a uneia dintre constatările sale, de aceea a și trecut-o, dar astăzi ea ni se pare esențială pentru înțelegerea reacțiilor oamenilor din acel timp, motivând rațional și politic refuzul evreilor de a rămâne în această țară: „... între danși vorbesc că se introduce același regim social din inaintea căruia sau refugiat”. (ds. 8, f. 125) Atitudine perfect explicabilă, cu toată propaganda deșănțată aruncată asupra țării, pentru că, în 1948, nu era complicat pentru cineva care trăia în România să nu fie conștient de regimul de privațiuni, încălcări ale drepturilor omului și de teroare, introdus și consolidat de comuniști.

La 29 august 1948, regionala Comitetului Democrat Evreiesc Cluj transmitea organizațiilor în subordine sarcina ca, în toate mediile evreiești, să fie prelucrat articolul lui Ilya Ehrenburg, *În legătură cu o scrisoare*, tipărit în *Scânteia* și reluat în cele două publicații - de limba română și maghiară - ale C. D. E. Se insista pe organizarea unor ședințe de îndoctrinare, în primul rând cu activiștii și îndrumătorii C. D. E., pentru ca, la rândul lor, aceștia să inculce aceleași idei și poziții în mediile evreiești. Erau indicate problemele care trebuiau abordate, din perspectiva textului lui Ilya Ehrenburg, și atitudinile ce urmau să fie implantate în conștiințele ascultătorilor: neîncrederea în capacitatea statului Israel de a rezolva problema evreiască, scepticism față de guvernul izraelian, dar fără a se ajunge la violențe de limbaj (comanda era grotesc nuanțată, stabilindu-se și până unde să meargă atitudinea negativă), taxarea sioniștilor ca pătrunși de spirit mistic și antrenarea populației evreiești în construcția noii României comuniste.

În România, a intrat în acțiunea antisionistă dirijată de Partidul Muncitoresc Român, și Comitetul Democrat Evreiesc, care, în felul acesta, în mod concret și public a abandonat interesele evreimii (majoritar sioniste) și s-a transformat în instrument al politicii partidului în comunitatea evreiască și împotriva ei. De la formele de coabitare existente între sioniști și C. D. E.-iști, s-a ajuns nu numai la manifestații de stradă și conflicte deschise între susținătorii unei poziții și cei ai celeilalte, dar și la asumarea și îndeplinirea de către C. D. E. a rolului de „securitate” funcționând în cadrul comunității evreiești, sub comandă de partid.

Într-un dosar din fondul C. D. E., între filele acestuia, deși cronologic ar fi trebuit să se afle într-un alt dosar, sunt cuprinse câteva foi scrise de mână, nesemnate, dar date, succinte, care, prin conținutul lor, sunt evidente delațiuni (aparțin unui timp din istoria comunistă a României când delațiunea devenise componentă a vieții cotidiene); proveneau din partea unui reprezentant al C. D. E. și se refereau la persoane ale căror opinii și manifestări erau suspectate de a fi fost împotriva regimului, împotriva C. D. E. și de partea, în mod fățiș, a sionismului.

Concluzii

Dacă evaluăm situația evreilor din România, începând imediat după încetarea ostilităților militare pe teritoriul țării și în cadrul general de reintrare în normalitate, se poate conchide că li se deschideau două perspective, care îi interesaseră, dar niciodată la nivelul comunității integrale, și înainte: comunismul și sionismul.

Prima perspectivă corespundea și noului traseu în care se angajase țara (unei, așadar, istorii imediate, proximale); stratul evreiesc comunizant era destul de bine reprezentat în anii următori războiului, format din cei care acționaseră încă din ilegalitate, chiar de la crearea P. C. d. R., și din cei care aderaseră imediat după actul de la 23 august 1944. Angajarea în această direcție implica rămânerea în țară și acceptarea proceselor prin care trecea țara. Nu a existat o împărțire nici totală, nici majoritară din partea populației evreiești pentru această perspectivă. Formele de refuz au fost de durată și nu puține.

În afara prezenței efective și oficiale a evreilor în P. C. d. R., de la nivelul conducerii superioare de partid, la mai puțin de un an de la insurecția din august 1944, s-a acționat în direcție evreiască prin crearea „calului troian”: pătrunderea instituționalizată în masa evreimii, în vederea îndoctrinării și controlului politic. Emil Dorian, fost secretar general al Comitetului Democrat Evreiesc, a lăsat, în memoriile sale³⁰, considerații foarte dure la adresa C. D. E.: absența legăturii cu masele evreiești, a creditului moral pe care acestea să-l fi acordat Comitetului, acțiuni inabile și ineficiente, ipocrizie și manifestare contrară intereselor evreimii, superficialitate și obediență față de factorul politic până la degradarea și pierderea identității. Transformarea C. D. E. în instrument securisto-partinic a fost finalul unui proces ireversibil: nu se putea să servești Partidul, fără să-ți pierzi autonomia și doza de idealism specifică proiectelor.

Dacă așa era privit organismul la nivelul de vârf, nu se pot extrapola – în totalitate - considerațiile negative asupra formațiunilor din teritoriu, deși destinul lor a fost același. Sursele documentare atestă că, îndeosebi în anii de început, Comitetele locale ale C. D. E. au acționat și pentru reprezentarea și impunerea unor revendicări specific evreiești. Prin intermediul lor, descoperim, în ceea ce privește Bihorul și Oradea, prezența C. D. E. în: organizarea populației evreiești, pentru a depăși starea tragică de după război (nu avem în vedere intenția Comitetului de înregimentare politică a evreilor, ceea ce reprezintă un alt aspect al problemei), deschiderea cantinelor populare și a sediilor comunitare, refacerea instituțiilor și a organizațiilor religioase, reacția la manifestările de antisemitism sau de jignire a populației trecute prin teroare și asasinat, intervenții pentru rezolvarea unor doleanțe (proprietăți, detașamentști, prizonierii din U. R. S. S.), cultivarea memoriei victimelor din Holocaust.

În așezările de tipul orașului Oradea sau mai mici ca număr de populație evreiască, o organizație constituită în scopul servirii acesteia, chiar dacă avea premise politice evidente și denaturante (geneză, circumstanțele ieșirii în public, program), putea fi, în mai mare măsură decât în Capitală sau în opoziție cu situația de acolo, în relație directă și sinceră cu problemele comunitare (prezența acelorași persoane în forurile comunitare și în conducerea

30 *Cărțile au rămas neterminate. Jurnal 1945-1948*, Compania, (București), (2006), passim.

Comitetului demonstrează această legătură, până la întrepătrundere).

Parcurgerea documentelor de arhivă, aflate în fondul C. D. E. sau în alte fonduri, indică, pentru județul Bihor și pentru orașul Oradea, dependența reală a acestui organism de problemele comunității, pentru o anumită perioadă. Dar, în loc ca experiența acumulată să se transforme într-o nouă calitate, C. D. E. s-a supus comenzii de partid până a devenit un mutant politic și, în cele din urmă, în 1953, actul desființării sale a certificat formal un deces care se întâmplase, deja, cu mult timp înainte.

A doua perspectivă deschisă populației evreiești, bine cunoscută în România, și a cărei semnificație – și aici, ca și în alte părți ale lumii – se accentuase după război a fost sionismul (reprezenta, din punctul de vedere al realizării, o istorie mai îndepărtată, situată în opoziție cu istoria imediată, a viitorului comunist). A merge în Palestina și a edifica statul Israel devenise un ideal, dar și o prezență cotidiană în conștiința multor evrei români. O persoană foarte critică la adresa utilității și reprezentativității C. D. E. cum a fost Emil Dorian, afirmă în repetate rânduri primatul acestei direcții în conștiința evreilor și mobilizarea lor în acest sens.

După ce un timp a coexistat, într-o relație ambiguă cu sionismul (care fusese acceptat de puterea de stat sovietică și, pe urmele ei, de cea din țările-satelit), în final C. D. E. a declanșat o ofensivă masivă la adresa acestuia, cu rezultat atunci (temporare, pentru că niciodată n-a reușit să ocupe locul sionismului din conștiința evreiască).

Spre deosebire de C. D. E., care rămâne, totuși, o formă de manifestare a evreimii în condițiile de după încheierea celei de-a doua conflagrații mondiale, cu căutări, experiențe, lașități, eșecuri și reușite proprii și neignorabile într-un demers istoriografic corect, sionismul a fost mișcarea care s-a situat în direcția necesității istorice a evreilor, de a avea un stat al lor. În planul istoriei, direcția sionistă a câștigat.

LE COMITÉ DÉMOCRATE JUIF (BIHOR, ORADEA) – ENTRE LA PROMESSE DE LA LOYAUTÉ ET LA DÉRIVE EN TRAHISON

Résumé

Le C. D. J. (C. D. E.) fut une des formes par lesquelles le Parti Communiste de Roumanie se proposa de contrôler et orienter, à son propre intérêt, la population juive du pays. Au temps de son existence (1945 – 1953), le C. D. E. n'a pas réussi à dominer toute la population juive; historiquement, la victoire fut remportée par l'autre orientation: le sionisme. Juste après la fin de la guerre, le C. D. E. s'impliqua, d'une manière positive, dans le soutien de la population juive, terriblement affectée par l'application des lois nazies et par la tragédie de la déportation et l'extermination (le problème des fortunes des juifs morts en déportation, l'assistance accordée aux pauvres, des enfants des régions affamées, des anciens membres des détachements de travail forcé, la libération des prisonniers des camps de l'Union Soviétique, la reprofessionnalisation). Après, le C. D. E. devint l'instrument de la politique du Parti Communiste de Roumanie, agissant, à sa commande, contre leurs propres coreligionnaires sionistes. A part des quelques aspects positives, le C. D. E. acheva son parcours sous la marque de la culpabilité envers ceux en face des quels il s'engagea de les représenter.

